

TÜRKİYE’DE KIZ ENSTİTÜLERİ: GELENEKTEN GELECEĞE

Ayten SEZER ARIĞ

Özet: Batı Avrupa’da ortaya çıkan modernleşme hareketi, pek çok ülke gibi 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı’yı da etkilemiş ve bu süreç Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Osmanlı’da kısmi olarak yaşanan modernleşmeden farklı olarak millî, laik ve çağdaş nitelikler taşıyan Türk modernleşmesi, devletin ve toplumun topyekûn değişimini amaçlamıştır. Yeni bir dünya görüşünün yerleştirilmeye çalışıldığı bu dönemde, değişimle birlikte özellikle eğitimin milliliği üzerinde durularak kültürün korunup yaşatılması vurgulanmıştır. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yapılan inkılaplar kadının düşünce ve yaşam biçimiyle birlikte dış görünüşünün de değişmesine yol açmıştır. Bu dönemde, kıyafette Avrupalı giyim tarzından etkilenilmiştir. Bu durum modernleşme ile birlikte ortaya çıkan gelenek-modernleşme ihtilafına dair yapılan tartışmaların aksine geleneksel giyimden bir kopuş olmamış, zaman içinde yerli kültüre, yerli kumaşa ve yerli desenlere verilen önem artmıştır. Özellikle kız enstitüleri tarafından klasik modellerden esinlenilerek yapılan tasarımlarla Türk kadın kıyafeti stilize edilmeye çalışılmıştır. Dönemin biçim, kumaş ve süsleme tekniği ile hazırlanan kıyafetlerle yeni bir Türk modası oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece kaybolmaya yüz tutmuş Türk el sanatları ile işlemeleri yeniden canlandırılarak hem kültürün eğitim yoluyla nesilden nesile aktarılması ve hem de yaşanan değişimle birlikte bir sürekliliğin ortaya konması sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Gelenek, modernleşme, moda, kıyafet, Kız Enstitüleri.

The Girls’ Institutes in Turkey: From Tradition to Future

Abstract: This study is concerned with the connection between the traditional and the future or modern women clothing in the early republican period and the so-called *girls’ institutes*, which has the role of establishing such a connection. The modernization movement, which emerged in Western Europe, had also influenced the Ottoman Empire since the 18th century and this process continued until the early Republican Period. As opposed to the partial modernisation during the Ottoman time, the Republican-Turkish modernisation included concepts such as *nation, secularism and modernity* and aimed at a top-down transition of state and society. In this period, the main objective was to establish a new vision of the world and it was stressed that the education system was above all a national issue, which would serve to preserve and maintain cultural one. The fundamental reforms in the political, economic, social and cultural spheres changed women’s way of thinking and their lifestyle but also their appearance. Although there was no legal requirement to have a certain way of dressing, women were influenced by European styles of fashion. In contrast to the debate concerning a clash between the traditional and the modern, there was no departure from traditional clothing and in fact the importance of local culture, fabric and themes increased greatly. Especially the designs of the *girls’ institutes*, which tried to modernise women Turkish clothing, were inspired by traditional themes. Using the available techniques of the day the idea was to create a new Turkish fashion. This led to the revival of the almost lost traditional Turkish handicraft which

then could be passed over to next generations by means of the education system. This also demonstrates that whilst fundamental changes occur in history, there always remains a great deal of continuity.

Key words: Tradition, modernization, fashion, clothing, Girls' Institutes.

Giriş

Osmanlı döneminde, eğitimde *mektep-medrese*, hukukta *şer'i ve nizami mahkemeler* şeklinde ortaya çıkan ikilem Cumhuriyet'le birlikte sona ermiş ve topyekûn bir modernleşme yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet'in ilk on beş yılında başta siyaset olmak üzere, hukuki, sosyal ve kültürel alanda yapılan inkılapların temelinde, Atatürk'ün ifadesiyle *millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesine çıkarmak* fikri vardır. Bu amaçla 1923'te Cumhuriyet'in ilanını müteakip, 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedsisat Kanunu ile eğitim millî, çağdaş ve laik hâle getirilmiştir. Bu yasaları dış giyimi modernleştiren 1925 tarihli Şapka Kanunu ile hukuki manada kadın erkek eşitliğini esas alan 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu takip etmiştir. 1928'de Latin harflerini kabul eden kanun ile Arap alfabesinden vazgeçilmiştir. Bütün bu inkılapların gayesini Atatürk; "Efendiler! Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir heyeti içtimaiye hâline isal etmektir..." (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1952, s. 217) sözleriyle ifade etmiştir. Atatürk 29 Ekim 1923 tarihinde Fransız yazarı Maurice Pernot'ya verdiği demeçte ise "Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh garbî bir hükûmet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de Garb'a teveccüh etmemiş millet hangisidir?" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1961, s. 68) diyerek modernleşmede Batı'nın örnek alındığının altını çizmiştir.

Türk modernleşmesinde bir taraftan gelişmiş bir medeniyet olan Batı örnek alınırken, diğer yandan da millî kültür ve benliği ortaya çıkaracak görüş ve çalışmalara ağırlık verilmiştir. *Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültür* olarak kabul edilmiş ve 1930'larda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (1931) ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) gibi kurumlar açılarak dil ve tarih alanında araştırmaların yapılması teşvik edilmiştir. Bu durumu "Dünyanın bize hürmet etmesini istiyorsak, evvela biz, kendi benliğimize hürmet edelim. Benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen, bütün efal ve harekâtımızla gösterelim. Bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler, başka milletlerin şikârdır" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1952, s. 143) sözleriyle ifade eden Atatürk, modernleşmede millîliğin önemini vurgulamıştır. Bu yaklaşım bir yönüyle gelenek ile modernlik arasında kurulan bağ sebebiyle sürekliliği, diğer yönüyle de, Batı'daki modernliğin diğer toplumlara aynen uygulanamayacağı görüşünü doğrular niteliktedir.

Kültür ve medeniyetin birbirinden ayrı düşünülmediği bu dönemde, millî benliğe ve muasırlaşmaya verilen değer, yazımızın konusunu oluşturan kadının eğitimi, onların hayata bakışı ve dolayısıyla bütün bunların dış görünüşüne yani giyimine olan yansımalarının ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine dair bir fikir vermektedir. Nitekim, Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, yapılan inkılaplarda Batı’yı örnek almakla beraber, zaman içinde millî kültür ve benliği ortaya çıkaracak unsurlara da yer verilmesi gerektiğine inanmıştır. Zira, gelenek geçmişte kalarak önemini yitiren bir olgu olmayıp, değişerek de olsa günümüzde de izleri olduğundan, Erkal’ın da dediği gibi modern toplumun geleneği dışlayarak bir gelişme gösteremeyeceği (1999, s. 51) fikrine uygun kararlar alındığını görmek mümkündür.

Bu araştırmanın amacı, Türk eğitim ve kültür tarihinde belli bir yeri olan mesleki ve teknik öğretimin bir parçasını oluşturan Kız Enstitülerinin¹ tarihine ve önemine ışık tutmaktır. Ayrıca Osmanlı döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden modernleşme hareketinin, gerek kızların eğitimi, gerekse onların dış görünüşünde/giyiminde meydana getirdiği değişim sürecini irdelemektir. Konu, Türk modernleşme tarihi açısından önemlidir; burada tartışılan süreç günümüz Türkiye’sinde kadının modernleşmesi ve giyimi üzerinden yapılan tartışmalara da ışık tutmaya yöneliktir.

Araştırmada, Ankara Olgunlaşma Enstitüsünde arşiv incelemesi ve özellikle mesleki ve teknik öğretim ile ilgili yayınlar üzerine literatür taraması yapılmıştır. Kız Teknik ve Olgunlaşma Enstitüsü mezunu olan alanında yetkili altı kişi ile yapılan derinlemesine görüşme tekniği ile konu hakkında bilgi edinilmiştir.

Kültürün Bir Parçası Olarak Giyim

Doğumundan itibaren örtünen ve zamanla giyinen tek varlık insan olduğundan, kıyafet konusu da insanlık tarihi kadar eskidir. Giyimin/kıyafetin belirlenmesinde pek çok faktörden söz edilebilir. Başlangıçta, sıcak, soğuk, kar ve yağmur gibi tabiat şartlarından korunmak için giyinilirken; zamanla, kıyafeti belirleyen etkenler arasında dinî inanışlar ile kültürel değerlerin de yer aldığını görüyoruz. Kıyafet² bir yönüyle bireyin yaptığı işini (asker, sivil, polis, din adamı, hemşire vs...) dolayısıyla statüsünü, diğer yanıyla da ekonomik durumunu ortaya koymaktadır. Bir başka görüşe göre kıyafet sözlü olmayan

¹ Bu yazıda 1928’den itibaren kızlar için değişik adlarda açılan Kız Sanat, Akşam Kız Sanat Okulları ve Olgunlaşma Enstitüsü olarak bilinen bütün okullar Kız Enstitüleri olarak ele alınmıştır.

² Kıyafet sadece elbise olmayıp, vücuda yapılan dövme, saç, sakal ve bıyık şekli, kadınların saç biçimleri ve özellikle başa giyilen başlıklar bir toplumu diğerinden ayıran önemli özellikler olarak da görülmüştür (Meriç, 1987, s. 31). Burada sadece elbise üzerinde durulmuştur.

iletişim aracıdır ve algıyı etkiler; karakterin, sosyalliğin hatta havanın/tavrın değişmesini sağlar. Giyenin davranışını ve algısını belirlediği gibi, giyim cinsiyetin tanımlanmasına da yardımcı olur (McDonald, 1998, ss. 37-38).

Kıyafet ile âdet ve geleneğin aynı şeyi ifade ettiği dönemlerde, kıyafetin değişmesi ile âdet ve geleneğin değişimi arasında paralellik kurulmuştur. Toplumun modern veya geleneksel olması da kıyafeti belirleyen bir unsur olmuştur. Dolayısıyla kültürün olduğu kadar medeniyet tarihinin de bir parçası olarak kabul edilen kıyafetin değişmesinde; etnolojik, ekonomik, siyasal, dinî, manevi ve sanatsal şartların etkisi üzerinde durulmuştur.

Kıyafetin tercihinde, bir başka deyişle giyim kuşamda, iklim şartlarının, dinî inanışların, kültürel farklılıkların, zevklerin, hatta ekonomik durum ile bazı sosyal değerlerin etkisinden söz edilmekle beraber (Sezer Arıç, 2007, s. 1) bütün bunların belirlenmesindeki esas unsurlardan biri kültürel değerlerdir. Zira, farklı toplumların farklı kültürlere sahip olmasından dolayı, bir toplumun yaşam biçimi, dili, dini, eğitimi, sanatı hatta bilim ve teknoloji alanında yaptığı her şey o toplumun kültürünü, bir başka ifadeyle kimliğini yansıtır.

Giyimde, teknolojideki [televizyon, yazılı basın, Genel Ağ (İnternet) vs.] gelişmelerle birlikte, toplumu etkileyen ve sürekli değişen yenilikler olarak ifade edilen *modanın* tesirine girilse de -çoğunlukla modacıların da sık sık başvurduğu gibi- yeni tasarımlarda kimi zaman geçmişin izlerine rastlamamak neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. Son yıllarda özellikle somut olmayan kültürel varlıkların korunması konusunda yürütülen çabalar da göstermektedir ki, (Öcal, 2009) pek çok Batı ülkesinde olduğu gibi modernleşme, tamamen gelenekten bir kopuş olmayıp, aksine geleneğin değişerek de olsa korunması ve ona sahip çıkılması gereğini ortaya koymuştur. Türkiye gibi geç modernleşen ülkelerde ilk önceleri geçmiş ile bir hesaplaşma yaşansa da zamanla millî kültüre önem verildiğine ve hatta bu konuda eski Türk tarihi ile bağlantı kurulduğuna şahit olunmaktadır. Kurulan bu bağlantılar tarih boyunca geniş bir coğrafyada hüküm süren Türk milletinin zengin bir kültürünün olduğunu göstermektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan binlerce yıllık bir birikimin pek çok alanda olduğu gibi, değişerek de olsa günümüze kadar gelmesi bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Kız Enstitüleri ve Kadının Modernleşmesi

Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketi, toplumun yarısını oluşturan kadının konumunu büyük ölçüde değiştirmeyi hedeflemiştir. Eğitim seviyesi itibarıyla istenilen yerde olmayan kadının okuma yazma bilenlerin oranının yükseltilmesi, Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda yetiştirilmesi ve toplumda aktif rol alması için çalışmalar yürütülmüştür. Ne var ki, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren gösterilen çabalara rağmen istatistiklere göre, 1935 yılında 15 yaş üstü yetişkin kadınlar arasında okuma yazma bilenlerin oranı sadece %8,04’tür, yani kadınların %91,96’sı okuma yazma bilmemektedir. Aynı tarihte okuma yazma bilen erkeklerin oranı ise %30,81’dir (*İstatistik Göstergeler*, 2010, s. 19)³. Bu durumun farkında olan Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, ülkenin kısa sürede her bakımdan kalkınması için yetişmiş insan sayısının artırılmasını istemiş, bunun da ancak millî kültüre, laik ve bilimsel yöntemlere dayalı eğitim ve öğretim yapacak kurumların açılmasıyla mümkün olacağına inanmıştır. Bu inançla açılan okulların amacı, gençleri kendi kabiliyetlerine göre eğitmek, üretici hâle getirmek ve onları hayata hazırlamaktır. Bu doğrultuda 1928’den itibaren açılan yeni okullar arasında en dikkate değer olanları Cumhuriyet’in *modern ideal kadın* tipini yetiştirecek olan Kız Enstitüleri’dir. Enstitülerin iki gayesi vardır. Bunlardan biri kızları ideal bir ev kadını yapmak, diğeri ise hayatlarını kazanabilecek kabiliyette yetiştirmektir. Yani, bu kurumlardan beklenen, bir anlamda kadının evini ve kendini modern hâle getirmesi ve aile bütçesine katkı sağlamasıdır.

Osmanlı’dan farklı olarak bu dönemde verilen eğitim ve öğretimin bir diğer amacı, kadının yaşam tarzı ile birlikte dış görünüşünü de modernleştirmektir. Gösterilen çabalar sonucunda Cumhuriyet dönemi kadın kıyafetinde eskiden giyilen *ferace*, *yaşamak*, *yeldirme* ve *çarşaf* gibi giyimlerin yerini, Avrupalı giyim tarzı olan *tuvalet*, *tayyör*, *elbise* ve *şapka* gibi kıyafetler almaya başlamıştır. Kadının dış görünüşü ile birlikte, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler doğrultusunda, ev ekonomisini yönetmede, sosyal hayata atılmasında ve daha önemlisi yeni yetişecek çocukların eğitiminde takip edilecek usulün de değişimi amaçlanmıştır. Değişimin gerçekleşmesindeki en önemli rollerden biri, Kız Sanat Okulları ile Kız Enstitülerine verilmiştir⁴. Söz konusu kurumlarda

³ 1945 yılı itibarıyla okuma yazma bilen kadınların oranı %13,51’e, 1955’te %21,20’ye, 1970’te % 36,24’e, 1980’de %49,77’ye, 2000’de %78,50’ye ve nihayet 80 yılı aşkın süreden sonra 2009’da %87,90’a ulaşılmıştır (*İstatistik Göstergeler*, 2010, s. 19).

⁴ İlki 1927-1928 öğretim yılında Ankara’da *İsmet Paşa Kız Enstitüsü* adıyla açılan Kız Enstitülerinin amacı öğretim çağında bulunan kızlara orta okul derecesinde genel bilgi vermek ve onları ileri bir toplum seviyesinin gerektirdiği becerikli, marifetli bilgili birer anne ve ev kadını olarak hazırlamaktır. İlkokula dayalı beş yıllık bir öğretim süresi bulunan bu okulların öğretim programlarında yapılan değişiklik sonucunda ilk üç sınıfı *Kız Sanat Orta Okulu*, ikinci devresi de *Kız Enstitüsü* adını almıştır. 1963-

uygulanan programlar yoluyla yetiştirilen kızlar sayesinde toplumun değişmesi hedeflenmiştir. Kız Enstitülü bir hanımın azimli olması, hayatı boyunca ailesi için elbiseler üretmesi, mükemmel yemekler pişirmesi ve evinin düzeni dikkate değer özellikleri arasındadır (Akşit, 2005, s. 15). Eski ile kıyaslandığında kadının değişimini yansıtan unsurlardan biri evinin, diğeri ise giyiminin değişimidir⁵. Nitekim, Kız Enstitülerinde uygulanan, eğitim ve öğretim programları ve yöntemlerinde olduğu gibi, özellikle giyim konusunda da Batı referans alınmış olup, başta Paris olmak üzere Avrupa'daki her yılın yeni modası takip edilmiş ve bu doğrultuda giysi modelleri üretilmiştir. Modernliğin, eskinin yerine yeninin geçmesi olmadığı (Davison, 2002, s. 66) yorumuna uygun olarak, giyim alanında geleneği reddeden bir modernleşme anlayışından ziyade, millî kimliğin kaybedilmemesi adına çoğunlukla yerli kumaşlar ile yerli motiflerin, modern bir tasarımda kullanıldığını görmekteyiz. Okullar tarafından üretilen projelerin gerçekleştirilmesi için, bir ülkenin geçmişini geleceğe bağlayan en önemli araştırma merkezlerinden ve hafızalarından biri olan arşivler çalışma alanları olarak seçilmiştir. Arşivlerde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular incelenerek günümüz tekniği ile yeni tasarımlar üzerinde uygulanmaya çalışılmıştır. Böylece hem millî kültürün zenginliği ortaya konulmuş hem de geçmişle gelecek arasında bir köprü'nün kurulması sağlanmıştır. Modernlik ile gelenek arasında yaşanan görüş ayrılığına dikkat çeken Black'in de vurguladığı gibi, modernleşmedeki asıl sorun, Batı kurum ve değerlerinin ödünç alınması değil, kendi geleneksel yapılarının çağdaş olgulara uyarlanmasıdır ve bu yüzden modernleşen her toplumun kendi geçmişine dayanması gerekmektedir (Black, 1989, s. 8; Meşe, 2010).

Cumhuriyet döneminde kabul edilen yasalarla birlikte yukarıda da ifade edildiği gibi eğitimde, hukukta ve nihayet 1930'dan sonra siyasi alanda kadın, erkek ile eşit hâle getirilmiş ve yeni bir ulusun inşasında kadının rolü üzerinde durulmuştur. Zira, önceki asırlarda 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle ekonomik durumu iyi olan bazı seçkin ailelerin, özel derslerle kızlarını yetiştirmeleri istisna edilirse, kızların eğitimi, sadece sübyan okulları seviyesinden ibaretti. Dolayısıyla bu dönemde kadınların eğitimlerinin yeterli olmaması, onların ekonomik ve sosyal hayatta fazla yer almamaları, toplumun geri kalma sebeplerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır.

1964 öğretim yılından itibaren ortaokula dayalı üç yıl süreli meslek okulu hâline getirilen Kız Enstitüleri, 1974-1975 öğretim yılından itibaren Kız Meslek Lisesi, 1983-1984'te dört yıl süreli Anadolu Kız Meslek Liseleri, 1988-1989'da ise Anadolu Kız Teknik Liseleri olarak adlandırılmıştır.

⁵ Bu durumu ekte verilen fotoğraflardan da takip etmek mümkündür. 1922 yılına ait (Fotoğraf 1) Üsküdar Kız Sanayi Mektebi öğretmen ve öğrencilerinin giyimi ile 1928 yılına ait (Fotoğraf 2) Selçuk Kız Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinin giyimi arasındaki fark gibi. 1958'de Belçika'da sunumu yapılan (Fotoğraf 3) kıyafetlerdeki tarz, giyim daha modern hâle geldiğini göstermektedir.

Bundan dolayı Tanzimat Dönemi’nde (1839-1876) başlayan modernleşme sürecinde gerçekleştirilen düzenlemelerden biri, eğitim alanında atılan yeni adımlardır. Batılı eğitim sisteminin benimsenmeye başlandığı bu dönemde açılan *Mülkiye Mektebi* (1859), *Galatasaray Sultanisi* (1868) ve *Dariülfünun* (1863) gibi yeni okulların yanında kızların eğitimi konusunda da ciddi çalışmalar olmuştur. Bu amaçla sübyan okulları üstünde ilk kız rüştiyesi 1858’de açılmış, bu okullara öğretmen yetiştirmek için 1869’da da ilk kız öğretmen okulu olan *Dariümuallimat* kurulmuştur (Ergin, 1977, ss. 457-458). Ayrıca kimsesiz çocuklara iş bulmak ve orduya lazım olan kumaşları ve dikişleri temin etmek amacıyla meslek okullarına ağırlık verilmiş ve bu konudaki ilk ciddi adım Mithat Paşa’nın valiliği (1882-1884) zamanında atılmıştır. 1863’te Nis’te *Islahhane* ve *Sanayi Mektebi* açılmıştır (Düstur Zeyli, ss. 119-124’den aktaran Kodaman, 1980, s. 288). Rumeli’deki ordunun elbise ihtiyacını sağlamak için Ruscuk’ta bir fabrika kuran Mithat Paşa, bu fabrikada çalışmak üzere öksüz kızların gitmesi için 1865’te bir *Kız Sanayi Mektebi* daha açtırmıştır (Ergin, 1977, s. 686). Ruscuk’tan sonra 1869’da İstanbul Yedikule’de, 1878’de Üsküdar’da, 1879’da da Aksaray’da ve yatılı olarak Cağaloğlu’nda *Kız Sanayi Mektepleri* açılmıştır⁶. Bunlardan *Üsküdar Kız Sanayi Mektebi* Türk kadınlarını giyinme ve süslenmede başkasına muhtaç olmaktan kurtarmak ve çalışarak para kazanmalarını sağlamak gibi ekonomik maksatlarla açılmış ve bu okul daha sonraki *Üsküdar Kız Enstitüsü*nün temelini oluşturmuştur (Ergin, 1977, s. 690).

Osmanlı döneminde başlayan kadının eğitimine yönelik çalışmalar önemli olmakla beraber, istenilen düzeyde olmamış ve İstanbul’un dışında, ülkenin tamamına yaygınlaştırılamamıştır. Bazı ailelerin kızlarını okula göndermek istememeleri, okul ders araç ve gereçleri ile bina konusundaki yetersizlikler de bu alandaki önemli aksaklıklardandır. Değişik yerlerde farklı adlar altında faaliyet gösteren bu okullardan sadece ikisi, *Üsküdar Kız Sanayi Mektebi* ile *Çapa Kız Sanayi Mektebi* Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

Osmanlı’nın son on yılında yaşanan Balkan (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşları (1914-1918) ile Millî Mücadele (1918-1922) yıllarında, ülkede yeteri kadar teknik ve meslek erbabının bulunmaması yüzünden sıkıntıların yaşanması, bu konunun önemini ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayıdır ki, Cumhuriyet döneminde bu alandaki çalışmalar hız kazanmış ve özellikle erkeklerle birlikte kızların da mesleki eğitimlerine ağırlık verilmiştir. 1924’te Türk eğitim sistemini incelemeleri ve bu alanda yapılması gerekenler konusunda görüşlerini almak için Türkiye’ye yabancı uzmanlar davet edilmiştir.

⁶ 1316 (1909) senesi Salnamesine göre Cağaloğlu’ndaki Kız Sanayi Mektebinde 86 yatılı, 94 yatısız olmak üzere toplam 180; Aksaray Mektebinde hepsi yatısız 156 öğrenci bulunmaktadır. Üsküdar Mektebine ait bir sayı verilmemiştir (Ergin, 1977, s. 689).

Bu amaçla gelen ilk yabancı uzman Amerikalı Pedagog John Dewey'dir (1939). Bunu 1925'te Alman eğitimci Alfred Kuhne (1939) ve 1927'de Omar Buyse (1939) izlemiştir. Her üç uzmanın da Türkiye'de yaptıkları incelemeler sonucunda hazırladıkları raporlarda, mevcut meslek eğitiminin ıslah edilmesi, meslek eğitimine önem verilmesi ve bu alanda okulların açılması önerilmiştir. Öneriler doğrultusunda, mesleki ve teknik eğitime olan ihtiyacın araştırılması için 1934'te bakanlıklar arası bir komisyon oluşturulmuş, bu komisyonun hazırladığı rapora göre, her ilde Kız Enstitüsünün kurulması, Akşam Kız Sanat Okullarının kasabalara kadar yaygınlaştırılması kararı alınmıştır (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938, s. 11)⁷. Bu vesileyle Kız Enstitülü kızlar sayesinde Batı medeniyeti ülke çapında yayılacak ve aynı zamanda millî Türk kimliği oluşturulup korunacaktı (Ekin, 2005, s. 143).

Yüzyılların ihmalî sonucunda oluşan boşluğu doldurmak için başlatılan eğitim ve öğretim seferberliği ile açılan Kız Sanat Okulları ve Kız Enstitüleri ile Olgunlaşma Enstitüleri adında kız meslek okullarında, başlangıçta yukarıda da belirtildiği gibi yabancı uzmanların görüşlerinden yararlanılmıştır. Onların hazırladıkları raporlar çerçevesinde mesleki ve teknik okulların kurulmasına ağırlık verilmiştir. Ayrıca yurt dışına öğrenci ve öğretmen gönderilerek gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden yararlanması yoluna gidilmiştir. 1928'de ülkenin iktisaden muhtaç olduğu küçük sanayiye düzenleme ve ıslah etme amacıyla 12 kız öğrenci Avrupa'ya bilgi ve görgülerini arttırmak için gönderilmişlerdir. Kız Sanat Okulu veya Öğretmen Okulu mezunlarından 2 kız moda (şapkacılık), 2 kız çamaşır, 2 kız terzilik, Kız Öğretmen Okulu çıkışlı 4 kız öğrenci de ev yönetimi için seçilerek gönderilenler arasında bulunmaktadırlar. 1927-1938 yılları arasında 2 çocuk bakımı, 3 kadın işleri resmi, 9 biçki dikiş, 6 moda çiçek, 1 ekmekçilik-pastacılık, 4 çamaşır, 4 nakış, 6 ev yönetimi-yemek pişirme öğretmeni de Avrupa'ya eğitim için gönderilmiştir (Cunbur, 1992, ss. 269-270).

Sayıları giderek artan bu okullarda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı bakımından tam bir rakam vermek zordur. Yaptığımız çalışmalar esnasında, verilen rakamlardan da tam bir sayıya ulaşmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Cunbur, 1930-1931 ders yılı itibarıyla Kız Enstitülerindeki öğrenci sayısını 423, Akşam Kız Sanat okullarında 219, Ticaret Liselerinde ise 703; Osmanlı döneminden devralınan 2 Sanat Enstitüsüne ilaveten 1938 yılına geldiğinde Türkiye'nin her yanında açılan Kız Sanat Okullarının sayısını ise 40 olarak belirtirken, 28 Akşam Kız Sanat Enstitüsünün de açıldığını ifade etmiştir (1992, s. 270). Türkiye İstatistik Kurumu verilerinde yer alan okul sayıları, erkek ve kız ayrımı yapılmadan toplam olarak verilmiştir. Bu yüzdendir ki, belli başlı yılları baz alarak hazırladığımız bu tablodan kız okullarının sayısından ziyade

⁷ Bu kitapçığın adı; *Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları* olarak yazılmıştır. Sanat, Sanat olarak verilmiştir.

kadın öğretmen sayısı ile kız öğrenci mezunları hakkında bilgi edinilebilmektedir. Kurum verilerinde kız ve erkek okulları ayrı olarak verilmediğinden kız okullarının sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla burada kız okullarının sayısı konusunda bilgi veren diğer çalışmalardaki sayılardan yola çıkarak bir tespit yapılmaya çalışılmıştır. Tüzün’e göre, 1940’lı yıllarda 31 Kız Sanat Enstitüsü ile 3 Akşam Sanat Enstitüsü bulunmaktadır (Tüzün, 1958, s. 32). Bu sayılar konusunda, aşağıdaki tabloda verilen 1940’taki okul sayısı, öğretmen ve öğrenci sayısı ile kıyaslandığında bir yorum yapılabilir. Buna göre, erkekler için açılan okul sayısı kızlar için açılanın yaklaşık üç katı durumundadır ve 36 kız meslek okuluna devam eden kız öğrenci sayısı 5.684’tür. Bir başka çalışmaya göre 1957-1958 öğretim yılı itibarıyla Türkiye’de bir yüksek dereceli Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu, 82 Kız Enstitüsü ve 3 Orta Kız Sanat, 63 de Akşam Kız Sanat Okulu bulunmaktadır (*Mesleki ve Teknik Öğretim*, 1958, ss. 13-14)⁸.

⁸ 1957-1958 öğretim yılı itibarıyla Kız Enstitülerinin bulunduğu iller şunlardır: Adana, Adapazarı, Afyon Ali Çetinkaya, Amasya, Aksaray, Ankara Atatürk, Ankara İsmet Paşa, Ankara Yıldırım Beyazıt, Antakya, Antalya, Aydın, Artvin, Bafra, Balıkesir, Bayburt, Bergama, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa Necatibey, Çanakkale Nedimehatun, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Gelibolu, Giresun, İskenderun, Isparta, İstanbul’da Bakırköy, Beyoğlu, Cağaloğlu, Kadıköy, Mithatpaşa, Nişantaşı, Selçuk Sultanselim, İzmir’de Cumhuriyet, Göztepe, Karşıyaka, İzmit, Kars Atatürk, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Maraş, Mersin, Merzifon, Muğla, Nazilli, Nevşehir, Niğde, Ordu, Ödemiş, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tarsus, Tekirdağ, Tire, Tokat, Trabzon, Urfâ, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak Kız Enstitüleri’dir. Kız Orta Sanat Okulları Akhisar, Bozüyük ve Senirkent’te; Akşam Kız Sanat Okulları ise Adıyaman, Ağrı, Akşehir, Anamur, Alaşehir, Ankara Yenimahalle, Ayvalık, Ayancık, Bandırma, Bartın, Bayındır, Biga, Bingöl, Bitlis, Bodrum, Boğazlıyan, Bor, Boyabat, Bulancık, Ceyhan, Çarşamba, Çorlu, Düzce, Erbaa, Ereğli (Karadeniz), Eskişehir, Fatsa, Fethiye, Görele, Gümüşhane, İnebolu, İnegöl, İstanbul Beşiktaş Barbaros, Cağaloğlu, Sarıyer, İskilip, Karaman, Lüleburgaz, Menemen, Milas, Mudanya, M.Kemal Paşa, Muş, Niksar, Osmaniye, Safranbolu, Sarıkamış, Salihli, Sungurlu, Silifke, Sandıklı, Söke, Şarkikaraağaç, Tirebolu, Tosya, Turgutlu, Turhal, Urla, Uzunköprü, Ünye, Vezirköprü, Yalvaç, Zile (*Mesleki ve Teknik Öğretim*, 1958, ss. 13-14). Kız Enstitülerinin hemen hepsinin bünyesinde Kız Sanat Ortaokulu bulunmaktadır.

Tablo 1. Mesleki ve Teknik Okullar, Kadın Öğretmen, Kız Öğrenci ve Diploma Alanların Sayıları

Öğretim Yılı	Okul Sayısı (Kız-Erkek)	Kadın Öğretmen Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Diploma Alanlar
1923-1924	64	81	1375	-
1924-1925	70	237	2001	-
1926-1927	38	81	2153	143
1930-1931	59	166	3242	385
1940-1941	103	445	5684	1264
1950-1951	326	1523	11626	2610
1960-1961	530	2563	32726	5533
1970-1971	917	5257	82816	18860
1980-1981	1864	11394	150268	32213
1990-1991	2795	19390	306434	73442
2000-2001	3544	26161	327797	96818
2009-2010	4846	38707	785005	-

Kaynak: *İstatistik Göstergeler*, 2010, ss. 73-74.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Cumhuriyet'in ilk yıllarına (1923-1925) göre, 1926-1930 yılları arasındaki okul sayısında düşüş vardır. Bunun sebepleri arasında o günkü Takrir-i Sükûn Dönemi'nde yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmeler ile 1929 Dünya ekonomik buhranının etkisi ve okulların bir kısmının ya kapanması ya da bir çatı altında birleştirilmesi düşünülebilir. Ancak, 1940'tan sonra özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek okul gerekse öğrenci, öğretmen ve mezun kızların sayısında gittikçe artan bir oran görülmektedir.

Sayısal olarak gelişen bu okulların müfredat programlarına bakıldığında, sürekli bir değişim ve gelişimin olduğu dikkati çekmektedir. Zira, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Kız İslahaneleri, Kız Sanayi Mektepleri ve Kız Enstitüleri adıyla açılan ve amaçları, kızlara belli başlı temel bilgilerin verilmesi, onların iyi birer anne ve ev hanımı olarak yetiştirilmesi, ayrıca ülkenin ihtiyacı olan alanlarda üretim yapmalarının sağlanması olan Kız Enstitülerinin, zaman içinde teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak müfredat programları ile öğretim yılları sürekli değişmiş, sayıları ve işlevleri artmış, eskiden edinilen tecrübeler ışığında yapısında da önemli değişimler yaşanmıştır.

1939 yılı Okullar Kılavuzu'na göre Kız Enstitülerinde, ortaokul müfredat programlarına uygun olarak genel bir kültür verilmekle beraber, ev ve meslek kadınlarını ilgilendiren konular daha ayrıntılı ve pratik olarak işlenmekte,

bilginin yanında görgü, kendi işini kendisinin yapabilme zevk ve yeteneği ve evi idare kudreti kazandırılmaya çalışılmaktadır. Türkçe, tarih, coğrafya, yurt bilgisi, fen bilgisi, matematik, biyoloji, defter tutma, Fransızca, beden terbiyesi, musiki dersleri ortaokul programlarına göre beş yıl okutulmakta, ayrıca umumi, tezyini, mesleki resim, bitki ve hayvan resimleri, motifleri, krokiler, elbise, şapka, eldiven, çanta, eşarp, kemer, yastık, çamaşır, perde, işleme takımları gibi kadın ve salon süsleme eşyaları ile kreasyonları yaptırılmakta ve kıyafet tarihi gösterilmektedir (Ergin, 1977, s. 695). 1957’de toplanan Maarif Şurası’nda alınan karar gereğince aile bilgisi dersleri adı altında ev idaresi, hasta ve çocuk bakımı, yemek pişirme, el işleri gibi dersler ağırlık kazanırken, moda-çiçek, çamaşır-nakış vb. derslerin yanında okul hemşireliği, beslenme gibi branşlara da yer verilmiştir.

Kız Enstitülerine örneklik teşkil eden ilkokul, 1928 yılında Ankara’da açılan *İsmet Paşa Kız Enstitüsü*dür (Sezer Arıç, 2011, s. 6). İlkokula dayalı beş yıl süreli olarak kadınların gerek iyi birer anne ve iyi birer vatandaş olarak yetişmeleri ve gerekse ekonomik olarak kendi kendilerine yetebilmelerini sağlamak amacıyla açılan okulda, kurulduktan üç yıl sonra Ankara’nın terzi ihtiyacını karşılamak ve öğrenciyi hayata hazırlamak için döner sermaye atölyeleri açılmıştır. Genel kültür dersleri yanında teknik derslerin de verildiği okulda, 1932 yılı itibarıyla yaklaşık 800 öğrenci ve 65 öğretmen bulunmaktadır (Cevizliler, 2004, ss. 181-186). 1960’ların başına gelindiğinde mevcut 103 Kız Enstitüsünde 22.638 öğrenci vardır (Özalp, 1961, s. 86).

Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak için İsmet Paşa Kız Enstitüsü bünyesinde 1934’te öğretim süresi iki yıl olan Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. 1940’ta öğretim süresi üç yıla çıkarılan okul, Kız Meslek Öğretmen Okulu adını almış ve 1947’de ise öğretim süresi dört yıla çıkarılarak Kız Teknik Öğretim Okulu adıyla yüksek okul hâline gelmiştir (*Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü*, 1958, s. 21). 1960’lı yılların başında okulda biçki-dikiş, moda-çiçek, ev idaresi-yemek pişirme, çamaşır-nakış, resim, çocuk bakımı ve eğitimi olmak üzere altı ihtisas şubesi vardı (Özalp, 1961, s. 80). 1935-1936 öğretim yılında Kız Enstitülerine ortaokul mezunu kızların alınması için öğrenim süresi iki yıl olan özel bölümler ilave edilmiştir (KTEGMB, 1982, s. 4). Bu bölümler daha sonra açılacak olan Olgunlaşma Enstitülerinin temelini oluşturmuştur.

Kız Enstitülerinin giderek gelişmesi, hatta olgunlaşmasını sağlayan okulların açılması İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Bu alandaki ilkokul İstanbul’da açılmıştır. Okul, Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarından mezun olanların ihtisaslaşmalarına imkân sağlamak amacıyla 1946-1947 öğretim yılında İstanbul Beyoğlu Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü adıyla açılmıştır (Yenersü, 2006, s. 8). 149 öğrenciyle öğretime başlayan (KTÖ, 1964, s. 4) bu kurumun; mankenliğin ilk kez meslek hâline gelmesine, yurt içinde ve

yurt dışında düzenlediği defile, sergi ve fuarlarla Türkiye'nin tanıtılmasına katkı sağladığı bilinmektedir⁹. Bu okulu, kurucu Müdürlüğünü Şerife Uludağlı'nın¹⁰ yaptığı Ankara'da 1958'de açılan Olgunlaşma Enstitüsü takip etmiştir. Daha sonra diğer illere de bu okullar yaygınlaştırılmış ve günümüzdeki sayıları 14 ilde 15'e ulaşmıştır.

Kadınların giyim tercihlerine rehberlik eden Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri (KTÖOE), Kız Enstitülerini veya Kız Meslek Okullarını (Akşam Kız Sanat Okulları) bitiren öğrencilerin mesleki beceri, bilgi, görgü ve zevklerini arttırmak, onlarda teşebbüs kabiliyeti ile kazanç fikrini geliştirmek amacını taşıyan 2 yıl süreli yaygın eğitim kurumları olarak açılmışlardır (KTEGMB, 1982, s. 8). Okullara verilen "Olgunlaşma" ismi ise *meslekte olgunlaşmayı* ifade etmek üzere kullanılmıştır (Akın, 2011, s. 44).

Siparişe dayalı olarak çalışan, hem öğrenciye hem de halka hizmet etmeyi gaye edinen (Olgunlaşma Enstitüsü, 1960) enstitülere; eğitim öğretimin yanı sıra, Türk el sanatlarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına öncülük eden bir misyon da yüklenmiştir. Bilindiği gibi toplumların kültür zenginliklerine sahip çıkarak yenilenmeleri ve güncel kalmalarının şartlarından biri, geçmiş değerlerini korumaları ve bu değerleri yaşatarak geleceğe taşımalarıdır. Söz konusu enstitüler, geçmişle gelecek arasında kurdukları köprü ile sanatsal alandaki vizyonlarını ortaya koymaya çalışan kurumlar olarak nitelendirilmektedir. Avrupa'da değişen moda göre Türk kadın kıyafetinde de Maraş işi, Türk işi, Antep işi, hesap işi, tel kırma gibi geleneksel nakışlar kullanılmıştır. Kıyafetin biçimi, rengi ve ona verilen isimle oluşturulan *kıyafetin dili* ile de bu köprünün kurulması sağlanmıştır. Eski devirlerdeki *cepken*, *kaftan* ve *üç etek* gibi kıyafetler yeniden modernize edilmiş ve bu konuda yapılan araştırmalarla zengin bir arşiv oluşturulmuştur. Bu arşivin oluşmasını sağlayan en önemli kurumlardan biri Ankara Olgunlaşma Enstitüsüdür. 1958'de 110 öğrenci ile açılan okulda (Olgunlaşma Enstitüsü, 1960, s. 2) biçki-dikiş (manto,

⁹ 1945'te açılan İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsünün, Refia Övüç'ün gayretleri ile kurulan *Eski Türk İşlemleri Hazinesi* adında zengin bir el işi/giyim koleksiyonu vardır (Erduran, 1968, s. 40). Enstitü ilk sergisini 1949 yılında Londra'da açmıştır. Hükümet erkânı, bankalar, iş çevrelerinin çoğu yurt dışına gönderdikleri hediyelerini bu kurum ve Ankara Olgunlaşma Enstitüsünden almışlardır. İngiltere Kraliçesine, İran Şahına gönderilen düğün hediyeleri de okullarda yapılmıştır.

¹⁰ 1918 İstanbul doğumlu olan Uludağlı, 1933'te Millî Eğitim Bakanlığı bursu ile Belçika'ya gitmiş, 1938-1952 yılları arasında İsmet Paşa Kız Meslek Lisesi ve Kız Teknik Okulu müdür yardımcılığı yapmıştır. 1958 yılında Kız Teknik Öğretim Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün kurucu müdürü olarak görevlendirilmiş ve 1975 yılında emekli olmuştur. 5 Şubat 1994 yılında vefat etmiştir (Ankara Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi, Olgunlaşma Enstitüsü Müdürü Nihal Keçik'in Notlarından).

tayyör, elbise), moda-çiçek, renkli nakış (beyaz iş), sırma (Maraş işi) ve Türk işi, elbise nakışı, çamaşır ve resim gibi sanat dalları vardır. Tarihten günümüze kadar Türk kültüründe önemli yeri olan giyim ve el sanatlarını araştıran okul, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da Türk giyim ve sanatını tanıtan bir koleksiyona sahip olmuştur. Bunlardan en önemlileri Atatürk’ün askerî ve sivil hayatında giymiş olduğu üniforması ve diğer kıyafetleri esas alınarak kadın giyimine uyarlanan giysilerin çizgilerini günümüze yansıtan 20 parçalık *Atatürk Giysileri Koleksiyonu*, Türk kültürünü yansıtan 43 parça giysiden oluşan *Otantik Giysi Koleksiyonu*, Osmanlı giysilerinden esinilerek hazırlanan 60 parçadan oluşan *Sanatsal Giysi Koleksiyonu*’dur (AOE, s. 5). Ayrıca, Türk el sanatının önemli bir örneğini oluşturan *nakış* ve Anadolu’nun bölgesel özelliklerini yansıtan *folklorik bebek*, yine Osmanlı’dan uyarlanan *Takı Koleksiyonu* ile *Mevlana Koleksiyonu* da okulun arşivinde önemli bir yer tutmaktadır (KTÖOE Arşivi, 1995, ss. 1-2).

Okulda; *giyim, el sanatları, seramik, resim, nakış* ve *ev yönetimi-beslenme* bölümleri geleneksel, sonradan açılan *moda tasarımı, grafik tasarımı, ayakkabı tasarımı* ve *takı tasarımı* gibi bölümler ise modern alanlar olarak nitelendirilmektedir. Başkent’te olmasından dolayı aynı zamanda yabancı ülkelerin çeşitli düzeylerdeki temsilcilerinin ağırlandığı bir yer olan okul, açıldığı tarihten günümüze kadar Türk siyasi çevrelerinin, üst düzey iş adamı ve yönetici eşlerinin de giyim tercihlerini belirleyen bir kurum olmuştur. Okul aynı şekilde asker ve emniyet teşkilatı vb. kamu kurum ve kuruluşunun kıyafetlerinin tasarımında rol oynamıştır.

Cumhuriyet’in modernleşmesinde önemli bir yere sahip olan enstitülerin en dikkate değer yönü, Cumhuriyet değerlerine bağlı kalarak eski Türk el sanatlarını araştırmak ve gelecek nesillere aktarmak olarak ifade edilebilir.

Geleneğin Geleceğe Defilelerle Sunumu

Enstitüler, hazırladıkları kıyafetlerin, yılda birkaç kez çeşitli vesilelerle düzenlenen kermesler ve defileler vasıtasıyla tanıtımını sağlamış; satışını gerçekleştirmiş ve yeni siparişler almıştır. Zira, defileler kanalıyla, giyim alanında üretilen yeni tasarımların, dolayısıyla kültürel ürünlerin/değerlerin tanıtımı ile birlikte daha geniş kitlelere ulaştırılması hedeflenmekte, bir anlamda modanın da yaygınlaşması sağlanmaktadır.

Okullardaki eğitim ve öğretim ile öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkiler ve defilelerde sunulan kıyafetlerin hazırlanması konusunda, okulda görev yapmış ve hâlen yapmakta olan pek çok yönetici, öğretmen ve öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde öncelikle okulun çalışma disiplininin söz edilmiştir. Bu okullarda görev yapan eğitimcilerin örnek hanımefendiler olarak kendilerini toplumdan farklı gördükleri, öğrencilerin iyi birer eş ve anne olarak evlenecekleri kişinin statüsüne göre yetiştirildikleri vurgulanmıştır. Yüksek okul

mezunu olan öğretmenlerin bir kısmı yurt dışında alanları ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Genellikle yetenekli kişilerin çalışmalarını sürdürdüğü enstitülerde bulunan bu kişilerin yaptığı açıklamalar, ortaya çıkarılan koleksiyonların ve diğer çalışmaların nasıl tasarlandığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve okulların faaliyetleri konusunda önemli bilgiler içermektedir. Buna göre öncelikle bir temanın belirlenmesi ve bunun projelendirilmesi, belirli çalışma gruplarının oluşturulması ve çizimlerine karar verilmesi aşamalarından sonra, malzemelerin toparlanması, sağlanması, belirlenen modellerde kullanılacak kumaş ve desenlerin tespiti gerçekleştirilmektedir. Bu işlemlerden sonra üretimi yapacak olan atölye şefleri ile konu tartışılıp, ekip olarak uygulamaya geçilmektedir¹¹. Disiplinli olarak yürütülen çalışmalar sonucunda ortaya çıkan koleksiyonlardan birisi *Atatürk Kıyafetleri*'dir. Bu koleksiyon Anıtkabir Arşivi ve konu ile ilgili eserlerin araştırılması sonucunda belirlenen üniforma ve kıyafetlerin günümüze uyarlanması ile oluşturulmuştur. Aynı şekilde Osmanlı'yı ele alan çalışmalar için de Osmanlı saray ve arşivleri ile müzelerinin; Mevlana Koleksiyonu için ise hem dönemin incelendiği hem de Konya'da müzede çalışıldığı ifade edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi hazırlanan çalışmaların sunumu genellikle kermes ve defilelerle yapılmaktadır. Defilelerde dikkati çeken bir diğer husus, sunumu yapılan kıyafetlere verilen isimlerdir. Bilindiği gibi "kültür" öğrenilir ve bu şekilde nesilden nesile aktarılır. Bu aktarımda kullanılan en temel araçlardan biri dildir. Enstitüler bu aktarımı *kıyafetin dilini* kullanarak ortaya koymuştur. Geleneksel motiflere dayalı olarak hazırlanan kıyafetlere verilen isimlerin de kaynağını tarihten alması, Türk kültürünün yeniden inşa edilip yaşatılmasına vesile olmuştur. 1958'de Brüksel'de sergilenen ve 80 parçadan oluşan kıyafetlerin Osmanlı döneminde kullanılan *üç etek, şalvar, cepken, bindallı* ve *yaşmaktan* esinlenilerek hazırlanması ve elbiselere verilen tarihî adlar bunun bir örneğini teşkil etmektedir (Fotoğraf 3). Örneğin *Katibim* isimli elbisenin nakışları eski cepkenlerdeki gibi sarı sırma ile işlenmiştir. *Kavuk* isimli elbise ise gri satenden yapılmış eski kavuklar gibi çini mavisi ipek, boncuk ve taşlarla bezenerek eski çinilerden esinlendiğini hissettirmektedir. *Azade* isimli gece elbisesi ise cepken ve şalvarın modernize edilmiş şeklidir. *Fatih'in Tuğrası* adlı elbise üç etek modelinde olup, tuğra desenleri ile işlenmiştir (Tüzün, 1958, s. 32).

1968'de yurt içi ve yurt dışında sunulan defilelerde Türk motifleriyle modernize edilmiş kıyafetlerde özellikle Osmanlı ve Anadolu vurgulanmıştır. Elbiselerde kullanılan isimlerden bazıları *Eti Güneşi, Hitit Güneşi, Dolmabahçe Saray Bahçesi*'dir (*Akşam*, 27 Şubat 1968). *Zümrüt* ve *Çiçeklerin Dili* adlı elbiseler de cepkenden esinlenilerek yapılmıştır (Yerdeş, 1964). Paris'te mankenliğini Lâle

¹¹ Ankara Olgunlaşma Enstitüsü Tanıtım ve Pazarlama Bölümü şefi Süheyla Önen ile 27 Şubat 2014'de yaptığımız görüşme.

Belkıs’ın yaptığı defilede ise Türk motifleri ile işlenmiş modern kostümler tanıtılmıştır. Gece kıyafetleri, kokteyl elbiseleri ve gündelik kıyafetlerden oluşan defilede Anadolu’nun eski çini desenlerinden örnekler taşıyan kıyafetlere *Dolmabahçe, Anadolu Türküsü, Hürrem Sultan ve Fatih’in Gözdesi* gibi isimler verilmiştir (Üstündağ, 1968, ss. 8-9). Ankara’da düzenlenen bir defilede sunulan kıyafetlerde de ipek şantuk, kadife, şifon ve brokarlar çoğunluktadır ve tuvaletler Türk motiflerinden ilham alınarak sırmalarla, boncuklarla işlenmiştir. *Karşıyaka, Ankara Yıldızı, Balayı, Hercai, Ankara Kalesi, Ankara’da Aşk, Arı Kovanı, Gözüm Sende, Mühür Gözlüm, Uçan Daireler, Noel, Kır Çiçeği, Efenin Aşkı, Çapkın, Ece, Ataların Armağanı* ve özellikle *Boğaziçi* isimli elbiseler ilgi toplamıştır (Güngör, 1968). Kız Teknik Öğretim Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün 10. kuruluş yılı olan 1968 yılı kurumun en yoğun ve verimli çalıştığı yıllardan biri olmuştur.

Türkiye’de siyasetin ideolojik hâle geldiği yıllar olan 1980’li yıllarda hemen bütün eğitim kurumlarında olduğu gibi, faaliyetlerinde duraklama olan Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün, özellikle 2000’li yıllarda daha çok Osmanlı kültürüne dayalı çalışmalarda bulunduğu görülmektedir. Örneğin Kadınlar Günü dolayısıyla Ankara’da düzenlenen *Fatih’ten Esintiler: Harem* adlı defilede Osmanlı motifleriyle süslü tasarımlar sunulmuştur (*Zaman*, 7 Mart 2004). Aynı şekilde İstanbul’un fethinin 550. yıl dönümü dolayısıyla Enstitü’nün 2003 yılında hazırladığı *Kültürlerin Hamisi Fatih* adlı 35 giysiden oluşan koleksiyonda geleneksel Türk süsleme sanatları kullanılmış (Fatih Giysi Koleksiyonu, 2014) ve düzenlenen defilelerle yurt içi ve yurt dışında tanıtımı yapılan koleksiyonda kullanılan modeller ile dönemin çizgilerinin verilmesinin yanında, Osmanlı’nın bünyesinde yaşayan farklı din, dil, ırk ve kültürdeki unsurlara gösterdiği saygı da vurgulanmıştır.

Böyle bir vurgunun yapıldığı bir başka çalışma ise 2007 yılında Amerika’nın New York kentinde *Can-a Şifa* adıyla Mevlâna Celaleddin Rumi’nin 800. doğum yıl dönümü nedeniyle düzenlenen defiledir. Burada Mevlana ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir köprü kurulmuş (Albayrak, 2007) ve aynı zamanda Selçuklu giysilerinin renk, desen ve dikiş özellikleri kullanılarak dönemin aslına uygun 40 parça olarak hazırlanan kıyafetlerle, Mevlâna’nın hoşgörü ve insanlık felsefesi yansıtılmak istenmiştir.

Kısacası, kökleri yüz elli yıl geriye giden Kız Enstitülerinin en gelişmiş ve en son örneğini teşkil eden ve Türk eğitim tarihinde elli yılı aşkın zamandır yer alan ve bu zaman zarfında çok sayıda modern Türk kadınının yetişmesinde önemli rol oynayan Ankara Olgunlaşma Enstitüsünün özellikle 1960 ile 1970’li yılları altın yılları olarak nitelendirilmiştir (Akbulut, 2010, s. 76). Yurt içinde yapılan çok sayıda etkinliğin yanında, 1960’lı yıllarda yurt dışında Amerika, Belçika, Finlandiya, İspanya, İtalya, Almanya, Fransa, Avusturya, Kıbrıs, İran, Kore, Tunus ve Japonya’da sergi ve defileler düzenlenmiştir. 2000’li yıllarda ise

daha çok Avustralya, Japonya, Tayland, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail gibi doğu ülkelerinde defileler düzenlenmiştir (Akın, 2011, ss. 68-69).

Konfeksiyon konusu da ilk kez Kız Olgunlaşma Enstitüsünde ele alınmış ve elbiselerin daha ucuza mal edilmesi sağlanmıştır (Tözün, 1965). Okulun öğretmen ve öğrencilerinin hazırladığı plaj kıyafetlerinden, ev kıyafetleri ile döpiyes tipi kıyafetlere kadar 60'a yakın orijinal kıyafet 17 Nisan 1964'te Olgunlaşma Enstitüsünde yapılan Konfeksiyon defilesinde teşhir edilmiştir (Harun, 1964).

Başkent'te olmasından dolayı özellikle elçi eşlerinin kıyafetlerinin dikimi ve temizliği için tercih edilen okulun, çoğunlukla yerli malzeme kullanması, yerli fikrini ortaya koymuştur. Müzelerde ve Anadolu'nun hemen her evinde bulunan çeyiz sandıklarında saklı olan eski kıyafetlerden esinlenilerek hazırlanan yeni tarzdaki millî kıyafetlerle Cumhuriyet döneminin yeni kadın imajı oluşturulmuştur. Ne var ki, modada en çok ve en hızlı değişim gösteren alan olan kadın giyiminde, kimi zaman Fransız ve İngiliz, kimi zaman da Alman ya da Amerikan modaları gündemi belirlemiştir. Ekonomik durum ise elbisenin biçimi, etek boyu ve kullanılan kumaş türünde belirleyici bir faktör olmuştur. Kriz zamanlarında daha ucuz kumaşın kullanılması ve etek boylarının kısılması, kürk gibi değerli malzemelerin sadece aksesuar olarak elbiseleri süslemesi, bu duruma önemli bir örnektir. Yine savaş dönemlerinde üniforma tipi giysilerin yaygın olarak kullanıldığı da dikkatleri çekmektedir (McDonald, 1998). Dünyadaki bu değişim yeni Türkiye'de de kendini göstermekle beraber, millî kültürü ortaya çıkaran ve bilgi ile teknoloji ve estetikle beraber ekonomiyi en azından ev içinde uygulamayı öğreten çalışmaların yapılmasında Kız Enstitülerinin yeri küçümsenemez.

Sonuç

Kızların eğitimine yönelik çalışmalar Osmanlı döneminde başlamış Cumhuriyet döneminde devam etmiştir. Bu durum insan yetiştirme sanatı olarak nitelendirilen eğitimde sürekliliği göstermektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren kızların sübyan okulları üstünde eğitim görmeleri için açılan rüştiye, idadi ve sultani adındaki okulların yanı sıra, özellikle kimsesiz ve yoksul ailelerin kızları için meslek okullarının da açıldığı görülmektedir. O dönemde Kız Islahhaneleri ve Kız Sanayi Mektepleri adıyla İstanbul'da açılan bu okulların amacı, hem kızların sanat öğrenmeleri ve iş sahibi olmaları hem de ordunun kumaş ve kıyafet ihtiyacının karşılanması idi. Cumhuriyet Döneminde ise Kız Enstitüleri, Kız Sanat Okulları ve Olgunlaşma Enstitüleri adıyla İstanbul'un dışında Anadolu'da da yaygınlaştırılan okullar, kızların iyi birer eş, iyi birer iş ve iyi birer anne olarak yetiştirilmesi misyonunun yanında, onlardan Cumhuriyet ideolojisini benimsemesi de istenmiştir. Bundan dolayıdır ki, 18.yüzyıldan itibaren Osmanlı'da başlayıp Cumhuriyet döneminde devam eden

modernleşme hareketi Türk kadınının yaşam tarzıyla birlikte, kıyafetinde de değişime yol açmış ve Batılı giyim tarzı geleneksel giyim yerini almaya başlamıştır.

Osmanlı’nın son döneminden itibaren Avrupa modasının etkisine girilmekle beraber, Cumhuriyet’le birlikte Kız Enstitülerinde geçmiş ile kurulan bağ sonucunda geleneksel giyim tarzı, günün modasına uygun bir şekilde modernize edilerek sunulmuş ve böylece kültürel unsurlar korunmaya çalışılmıştır. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet’in ilk yıllarında gayrimüslimlerin elinde olan terzilik ve moda tasarımı, kızlar için açılan meslek okullarında verilen biçki-dikiş ve benzeri derslerle Müslüman Türk kızlarına da öğretilmiştir. Değişerek gelişen Kız Enstitülerinde eğitimde Batılı metotlar benimsenmiş, yurt dışından getirilen uzmanlardan yararlanılmış ve eğitim için yurt dışına öğretmen ile öğrenci gönderilmiştir. Kızlara iş alanı açmak ve el becerileri kazandırmak amacıyla açılan bu kurumlar, zamanla Türk el sanatlarını ve işlemlerini modernize ederek Türk modasının ve kültürünün yurt içinde ve yurt dışında tanıtımı işini üstlenmiştir. Bu tanıtımda düzenlenen defileler önemli rol oynamıştır. Kız Enstitülerinin Türk kadınının giyim kültürüne katkı getirmek ve bu kültürün gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak gibi bir misyona da sahip olduğu söylenebilir. Kurulduğu ilk yıllarda, ürettikleri ürünlerde -özellikle kıyafette- Avrupa modasından etkilenilmekle beraber, 1930’lu yıllardan itibaren geleneksel değerler ile yerli kumaşa ve yerli desenlere önem verilmiştir.

Kendi ifadeleriyle geleneği geleceğe taşıyan bu kurumların bünyesinde açılan atölyelerde, Türk motif ve renklerinden oluşan Antep işi, fantezi nakış, Türk işi sırma, Türk süsleme sanatları, vitray, taş bebek ve dokuma gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta, gayesi hayatını kazanabilecek yetenekte iyi birer ev kadını yetiştirmek iken zamanla gelişerek bir ideoloji ve protokol okulu olarak ifade edilen başta Ankara Olgunlaşma Enstitüsü olmak üzere Kız Enstitüleri, Türk kültürünün dış dünyaya tanıtımı ile modern Türk kadınının yetişmesini hedeflemiştir.

İstenen hedefin tamamına ulaşılmasa da kısacası, bir taraftan mevcut teknolojik ve bilimsel gelişmeleri yakından takip eden, diğer taraftan da düne ait olan birikimi bugüne uyarlayan Kız Enstitülerinin, kaybolmakta olan Türk el sanatlarını ve kültürel değerlerini yarınlara aktarmadaki yeri reddedilemez. Katı bir disiplin içerisinde yetiştirilen genç kızların, kendine güvenen, kendi kendine yetebilen kişiler olabilmeleri ve daha da önemlisi bir nevi hanımefendilik özelliklerini kazanmalarını hedefleyen Kız Enstitüleri, bu yönüyle Türk eğitim ve kültür tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Toplumun bütününe yaygınlaştırılmamakla beraber büyük şehirlerden köylere kadar açılan okul ve gezici kurslar sayesinde ulaşılan kızların eğitimi ve yetiştirilmesi küçümsenecek bir durum olmasa gerektir. Gelenek olmadan modernleşilemeyeceği görüşüne uygun olarak yürütülen çalışmalar da göstermektedir ki gerek kadının aile ve

toplumdaki yeri, gerekse Orta Asya'dan, Anadolu'ya, Selçuklu ve Osmanlı'dan günümüze kadar gelen binlerce yıllık zengin bir mirasın ürünü olan kıyafet, değişerek de olsa sürekliliğini ve Türk kültüründeki yerini korumaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, Y. (2010). *Şıklığın Resmî Tarihi Olgunlaşma Enstitüleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akın, M. (2011). *Kız Teknik Eğitim-Öğretiminde Bir Örnek: Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (1958-2002)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Akşam*. 27 Şubat 1968.
- Akşit, E. E. (2005). *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Albayrak, N. (2007). *New York'ta 'Can-a Şifa' Defilesi*. 18 Nisan 2012 tarihinde [http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=7804738,04 Aralık.2007](http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=7804738,04%20Aralik.2007) adresinden erişildi.
- Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (AOE). Enstitü Arşivi, tarih yok.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1952). *Cilt II*. Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1961). *Cilt III*. Ankara.
- “Bakan Eşleri Osmanlı Defilesine Büyük İlgi Gösterdi”. *Zaman*, 7 Mart 2004.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri* (M. F. Gümüş, Çev.). Ankara: Verso Yay.
- Buyse, O. (1939). *Teknik Eğitim Hakkında Rapor*. İstanbul.
- Cevzilliler, N. ve Cevzilliler, E. (2004). Amerika Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporuyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Ankara). *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 181-186.
- Cunbur, M. (1992). Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII(23), 259-272.
- Davison, A. (2002). *Türkiye’de Sekularizm ve Modernlik* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. Ankara: Maarif Vekilliği.
- Erduran, L. (1968). Bütün Yönleriyle Olgunlaşma Enstitüsü. *Hayat*, 4, 1.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi, Cilt 1-2*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Erkal, M. (1999). *Sosyoloji*. İstanbul: Der. Yayınları.
- Fatih Giysi Koleksiyonu. 25 Şubat 2014 tarihinde [bk.http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/01/972455/icerikler/fatih-giysi_koleksiyonu_641451.html?CHK=b8875109acb644ef0fed76ada454e022](http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/01/972455/icerikler/fatih-giysi_koleksiyonu_641451.html?CHK=b8875109acb644ef0fed76ada454e022) adresinden erişildi.
- Güngör, O. (1968, 18 Aralık). Elbiseleri Satın Almak İstediler, Ama Alamadılar!. *Hür Anadolu*.
- Harun, K. (1964). Olgunlaşma Enstitüsü Yılın En Güzel Defilesini Tertipledi. *Vatan Gazetesi*, 18 Nisan 1964.
- İstatistik Göstergeler 1923-2009*. (2010). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayını.
- Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*. (1938). Ankara.

- Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü Brifingi.* (1982). Ankara: KTÖGMB.
- Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü.* (1958, Temmuz). *Mesleki ve Teknik Öğretim*, 6, 65.
- Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri.* (1964). Ankara: MEB Mesleki ve Teknik Öğretim Yayımları Müdürlüğü.
- Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri.* (2006). Ankara: T.C. MEB Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü Yayını (KTÖOE).
- Kız Teknik Öğretim Şerife Uludağlı Olgunlaşma Enstitüsü.* (1995). Ankara.
- Kodaman, B. (1980). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Sanayi Mektepleri. *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (O. Okyar ve H.İnalçık, Ed.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kuhne, A. (1939). *Mesleki Terbiyenin İnkışafına Dair Rapor*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yay.
- McDonald, K. D. (1998). *Fascist Fashion: Dress, the State and the Clothing Industry in Thi Third Reich*. Ph.D, December, University of California Reverside.
- Meriç, Ü. (1987). Sosyolojik Açından Kılık-Kıyafet ve İslam'da Örtünme (2. bsk.). *İslam'da Kılık Kıyafet ve Örtünme*, B. Topaloğlu vd. (Yay. Haz.). İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul.
- Mesleki ve Teknik Öğretim.* (1958, Ağustos). 66.
- Meşe, İ. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Modernleşmesi ve Siyasal Seçkinler (1923–1938)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Mevlana-Cana Şifa' Defilesi.* 18 Nisan 2012 tarihinde <http://www.haberler.com/mevlana-cana-sifa-defilesi-haberi/27Ocak2008> adresinden erişildi.
- Olgunlaşma Enstitüsü. (1960). Ankara: Resimli Posta Matbaası Ltd Şirketi.
- Öcal, O. M. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Özalp, R. (1961, Ekim). Türkiye'de Yüz Yıllık Mesleki ve Teknik Öğretim. *Mesleki ve Teknik Öğretim*, 104, 17-122.
- Sezer Arıç, A. (2007). *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sezer Arıç, A. (2011). Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 14, 3-15.
- Tözün, S. (1965, 1 Mayıs). Halkımız Ucuz ve Hazır Giyime Alıştırlıyor. *Ulus*.
- Tüzün, Z. (1958, Haziran). Kız Teknik Öğretim: Brüksel'e Gidecek Elbiseler Kız Teknik Öğretmen Okulunda Teşhir Edildi. *Mesleki ve Teknik Öğretim*, 64.
- Üstündağ, G. (1968, 30 Mayıs). Türk Modası Moda Başkenti Paris'i Fethetti. *Hayat*, 2, 23.
- Yenersü, A. (Haz.). (2006). *Geçmişten Günümüze Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü*. Ankara: MEB Yayını.
- Yerdeş, G. (1964, 18 Kasım). Bir Defilede Erkek Olarak Yalnız Ben Vardım. *Ulus*.

Ekler

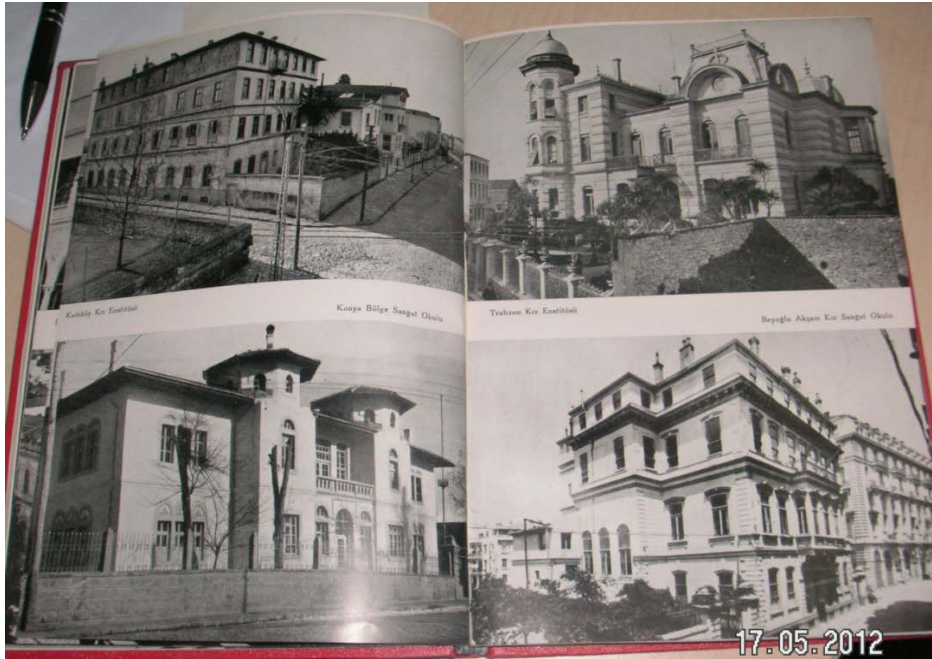
Fotoğraf 1. Üsküdar Kız Sanayi Mektebi öğretmen ve öğrencilerinden bir grup. Okul Müdürü ile birlikte (1922). *Mesleki ve Teknik Öğretim*, Ekim 1961, Sayı:104.

Fotoğraf 2. Selçuk Kız Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinden bir grup (1928). *Mesleki ve Teknik Öğretim*, Ekim 1961, Sayı: 104.

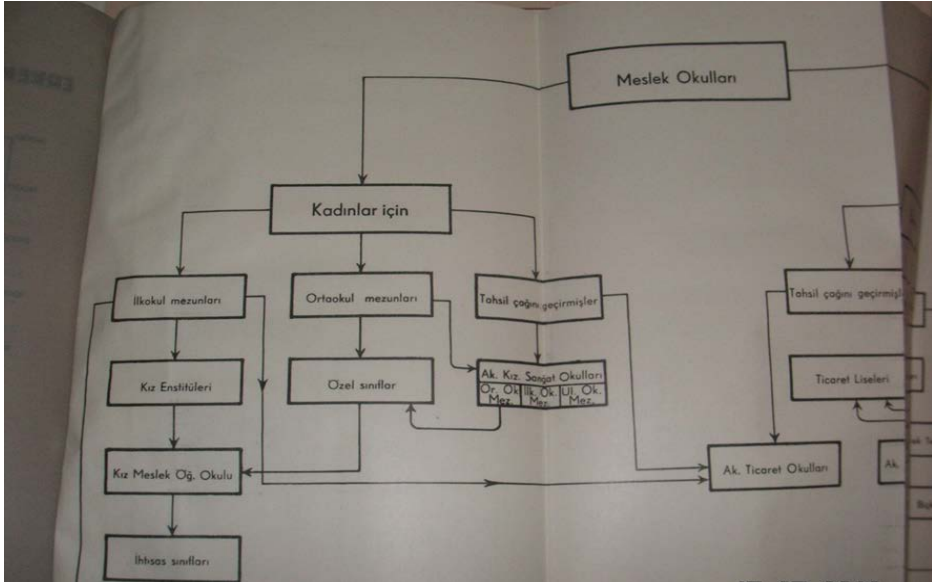
Fotoğraf 3. *Hayat*, Cilt: 4, Sayı:85, 23 Mayıs 1958. s. 4.

Fotoğraf 4. Üstte solda Kadıköy Kız Enstitüsü, sağda Trabzon Kız Enstitüsü, altta solda Konya Bölge Sanat Okulu, sağda Beyoğlu Akşam Kız Sanat Okulu (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938).

Fotoğraf 5. Üstte solda İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü, sağda Adana İsmet İnönü Kız Enstitüsü, altta solda İzmir Bölge Sanat Okulu, sağda Bursa Bölge Sanat Okulu (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938).

Şekil 1. Kız Okulları (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları*, 1938).

